
A MÉRETGAZDASÁGOSSÁG VIZSGÁLATA HEVES MEGYE EGYES MEZŐGAZDASÁGI KISVÁLLALKOZÁSAINAK PÉLDÁJÁN KERESZTÜL

CSERNÁK JÓZSEF
FICZERÉNE NAGYMIHÁLY KORNÉLIA
ZÖRÖG ZOLTÁN

Összefoglalás

Tanulmányunkban célul tűztük ki a mezőgazdasági kisvállalkozások alakulásának vizsgálatát. Célunk az volt, hogy a szokásos pillanatnyi felmérések helyett fejlődéskövető vizsgálat segítségével elemezzük a kisvállalkozások eddigi fejlődését, helyzetét. A munka során vizsgálat alá vettük a földterületek nagyságának az alakulását és vele párhuzamosan az adott ágazatoknak, kiemelten a szántóföldi növénytermesztésnek, nyereségességét. A vizsgálat során, a teljesség igénye miatt, foglalkoztunk a felmerült költségek nagyságával és azok kisvállalkozások gazdálkodásra gyakorolt hatásaival.

Kulcsszavak:

mezőgazdaság, longitudinális panelvizsgálat, fejlődés-követés,

Abstract

In our study, we aimed to examine the development of small agricultural enterprises. Our object was to survey current instead of the usual development successive study to analyze the current small business development position. In the courses of the work we have enquired the growth of the soil, and along with the relevant sectors, especially the profitability of the arable farming. During the survey, due to the exhaustive, we have dealt with the magnitude of the incurred costs, and their effects on small enterprises management.

Keywords:

agriculture, longitudinal panel-analysis, development successive,

Bevezetés

Munkánk alapjául egy 1991-óta folyamatban lévő két-három évenként megismételt, követéses (mindig ugyanazon gazdaságokra vonatkozó) ún. longitudinális panel vizsgálat kérdőíves primerkutatása szolgált. Első lépésben bemutatásra kerültek a felmérésben szereplő gazdaságok és a gazdálkodók helyzete. Célul tűztük ki, a gazdaságok használatában lévő földterületek alakulásának vizsgálatát. Többek között a földterületek változásainak az elemzését (saját – bérelt területek aránya), a termelési szerkezet mai helyzetét, valamint várható alakulását értékeltem. Fentiekén túlmenően figyelmet fordítottunk az eredményesség vizsgálatára a vállalkozások tevékenységeinek tükrében, az összefüggések keresésére a tevékenységek száma és a vállalkozások sikeressége között. Legvégül, ám nem utolsó sorban méretgazdaságossági vizsgálatokat végeztünk, mintegy szintézisbe hozva a vizsgált területek eredményeit.

Anyag és módszer

A kutatás során több, nyilvánosan hozzáférhető adatbázis adatainak szekunder feldolgozását, illetve a KSH által rendelkezésre álló adatok, valamint saját adatgyűjtésből származó primer adatbázis elemzését végeztük el. Kérdőív célja, hogy megfelelő információkat szerezzünk a magángazdálkodók vállalkozói (farmer) rétegében az elmúlt években végbement változásokról, a gazdaságok tevékenységét leginkább meghatározó problémákról. A kérdőív fejlécében lévő, a gyorsabb gépi feldolgozást szolgáló, rovatokban a területi kódokat, a kérdőív sorszámait a kitöltések végén lettek hozzárendelve és a vállalkozások megnevezése mellett a kérdőívben létrehozott kódrendszer lehetőséget ad az egyes gazdaságok felmérésenkénti követésére is, így figyelemmel lehet kísérni, hogy pl. mely vállalkozások szűntek meg a vizsgált időszak alatt.

A központi Statisztikai Hivatal által (OKTA – kutatás keretében) összeállított kérdőív alapján 1992 decemberében, majd ezt követően 1995 év elején, 1994-re vonatkozóan végezték el a felmérést. Az önkéntes adatgyűjtés ugyanezen gazdaságoknál 1997 januárjában (az 1996-évre vonatkozóan) folytatódott. A kérdőív az adatfolytonosság biztosítása érdekében a korábbi program felmérő íve és kérdései alapján készült. A gazdák felmérését és az interjúkat 1999-ben, 2000-ben, 2003-ban, 2006-ban és 2009-ben is megismételtem. A legutóbbi adatfeldolgozást 2009 végére volt ütemezve, így csak a 2008-as gazdálkodási évre kérdezhettünk rá. A felhasználó kérdőív

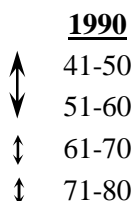
nyitott és zárt kérdéseket is tartalmaz, melyeket a longitudinális panelvizsgálat segítségével elemeztünk.

A módszertani-fogalomtár szerint a longitudinális vizsgálat, különböző időpontokban történő adatfelvételt magában foglaló kutatási terv, ellentétben a keresztmetszeti vizsgálattal. A panelvizsgálat: Olyan fajta longitudinális vizsgálat, amelyben különböző időpontokban ugyanattól a mintától (a paneltől) gyűjtene adatokat. (SZABÓ, 2006)

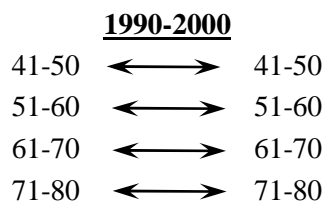
COLLINS (2000) szerint az ideális longitudinális vizsgálatához a változás megfelelő elméleti modellje és olyan időterv (temporal design) szükséges, amely a fejlődés tiszta és részletes képét képes vizsgálni. Emellett szükséges egy megfelelő statisztikai modell, amely az elméleti modellt teszteli. BABBIE (2003) szerint a keresztmetszeti vizsgálatokkal szemben a longitudinális vizsgálatokat úgy tervezik, hogy hosszabb időn át folyik egyazon jelenség, minta figyelése.

A vizsgálat tárgyalása előtt a longitudinális vizsgálatok három típusával kell megismerkedni. A trend-, a kohorsz- és a panelvizsgálatokkal. (1.ábra) A trendvizsgálatok egy populációban az idővel bekövetkezett változásokat tanulmányozzák. A kohorsz-vizsgálatok speciális alpopulációkat (kohorszokat) tanulmányoznak, és megnézik, idővel hogyan változnak. A panelvizsgálatok hasonlóak a trend- és a kohorsz-vizsgálatokhoz, csak hogy itt minden alkalommal ugyanazokat a mintában szereplő gazdaságokat vizsgáljuk. A vizsgálat előnye a keresztmetszeteikkel szemben, hogy részletes információkat nyerünk az időbeni folyamatokról. A kutatás, mint ahogy már említésre került követéses, így a kutatásban résztvevő gazdaságokat nyomon lehet követni, természetesen az anonimitás mellett. Ennek hatására folyamatában láthatjuk a 17 év során a vállalkozások számának alakulását.

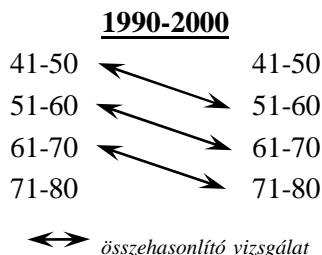
keresztmetszeti vizsgálatok

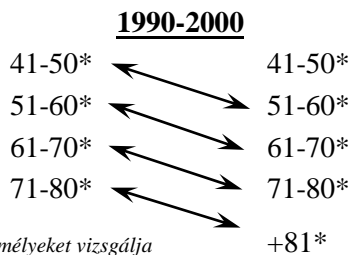
trendvizsgálatok

kohorsz-vizsgálatok

panelvizsgálatok

Forrás: Joseph J. Leon in: (BABBIE, 2003).

1. ábra Az öregedés és az idődimenzió

Az időbeni változásokról a legátfogóbb adatokat kínáló panelvizsgálatnál azonban egy sajátos problémával is szembe kell néznünk, ami nem más, mint a lemorzsolódás. A lemorzsolódás problémájára Carol S. ANESHENSEL is felhívja a figyelmet. A veszély az, hogy a vizsgálatból való kimaradás nem tekinthető véletlenszerűnek, és így torzulhatnak az eredmények. Így például, amikor ANESHENSEL és munkatársai a latin és a nem latin serdülők szexuális magatartását hasonlították össze panelvizsgálattal, különbséget találtak a vizsgálatból kimaradt Amerikában, illetve Mexikóban született latin fiatalok jellemzői között. Számításba kellett venniük ezeket a különbségeket, hogy ne jussanak félrevezető következtetésekre a latin és a nem latin fiatalok közti különbségekről. (ANESHENSEL et al., 1989).

A gazdaságok helyzetének bemutatása

A mezőgazdasági kisvállalkozásoknak a szerepe nem elhanyagolható a magyar mezőgazdaságban. Nem tekinthetünk el attól, hogy a kisvállalkozások a tevékenységük végzésekor olyan értékeket hoznak létre, melyeket a mezőgazdaság egyéb résztvevői nem képesek, vagy nem olyan minőségben képesek létrehozni. Hozzájárulnak az élelmiszer-, a nyersanyag- és az energiaellátáshoz, a vidéki táj védelméhez, így közvetetten hozzájárulnak a vidékgazdaság stabilizálásához. A felsoroltakból úgy gondolom, hogy a működő gazdaságok szerepét nemcsak elfogadni, de

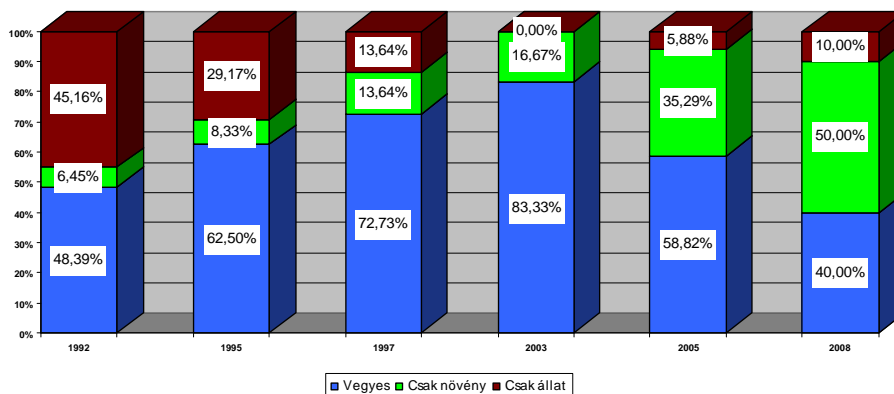
elemezni is érdemes ahhoz, hogy a mezőgazdaság mai helyzetéről pontosabb képet kapjunk. „Az egyéni gazdaságok tevékenységében nagyobb arányt képviselnek a munka-intenzív ágazatok és elterjedtebb a vegyes a termelési profil is. Ezek – a többnyire kényszer formálta jellemzők – a nagyobb élőmunka lekötés, a „több lábon állás” miatt kedvező hatásúak is lehetnek, de korántsem garantálják a megélhetés biztonságát, a termelés „méltányos” jövedelmezőségét.” (HAMZA-TÓTH, 2006).

A gazdálkodás akkor válik vállalkozássá, amikor a gazdálkodási rendszer termékeit már nem az egyszerű újratermelésre használja, hanem arra, hogy pénzügyi tranzakción keresztül belépjenek a szélesebb értelemben vett gazdaságba, és ezáltal magát a gazdálkodást egy nyitott rendszerbe helyezi. Ahogy a gazda bekerül a pénzügyi tranzakcióba annak révén, hogy eladja a terméket, vagy erőforrást vásárol, gazdasága vállalkozássá alakul át. Az a gazdaság, ami semmiféle kereskedelmi átváltási rendszerbe nem lép be nem alkot mezőgazdasági vállalkozást. (WHATMORE, 1991)

A kutatásba bevont kisvállalkozások száma a vizsgált 17 év alatt 64,52 %-al csökkent. A változás drasztikusnak tűnik, de több magyarázata is van. A mezőgazdasági kisvállalkozások számának országos alakulását megfigyelve látható, hogy a mintától nem tér el jelentősen. A minták kiválasztásakor figyelembe vételre került a gazdaságok mérete (500 E Ft termelési érték, illetve a felettiek), mely alapján feltételezhető volt, hogy azok hosszabb ideig fenntartják működésüket. Ennek tudatában mondhatjuk, hogy a vállalkozások megszűnése reprezentálja a piacon lévő változásokat.

Az általunk vizsgált gazdaságok termelési típus szerinti megoszlása (2.ábra) nem követi, nem is követheti szorosan az országos tendenciát, hiszen Heves megye nem a legkedvezőbb adottságokkal rendelkezik a mezőgazdasági termelés vonatkozásában. Így magyarázható, hogy a vegyes profilú vállalkozások száma viszonylag stabilan, 50 - 80% körül alakult a vizsgált időszakban, csupán 2008-ban csökkent 40%-ra, ami a több lábon állás filozófiáját mutatja.

Ezzel szemben a csupán állattartással foglalkozó vállalkozások aránya vészesen csökkent. 2003-ra már a mintában egy vállalkozás sem foglalkozott kizárólag állattenyésztéssel, hanem inkább a vegyes profil kialakítását látták megalapozottnak. „A profilváltást az könnyítette meg, hogy abrakfogyasztó ágazatokat tartottak (sertés, baromfi) mely egyrészt nem kötött takarmánytermő területhez, másrészt az állat reprodukciós ideje viszonylag rövid, mely megkönnyíti a váltást kedvezőtlen gazdasági helyzet esetén.” (FICZERÉNÉ, 2007)

Forrás: Saját szerkesztés, lekérdezett primerkutatás alapján

2. ábra A vizsgált gazdaságok termelési típus szerinti megoszlása százalékban (1991-2008)

Az állattenyésztéssel szemben a növénytermesztés tért hódított magának a vizsgált mintában. A legfrissebb felmérésben a kizárólag növénytermesztéssel foglalkozó vállalkozások aránya elérte a minta 50%-át. Gyakorlatilag a gazdaságok a vegyes profilból átálltak a növénytermesztésre, háttérbe helyezve a állattenyésztést és a vegyes profilt. Emellett említésre méltó, hogy az állattenyésztéssel foglalkozó gazdaságok aránya nőtt, az elmúlt évek (főként a 2003-as év) csökkenő tendenciáját ellenére, ma a vizsgált gazdaságok 10%-át jelenti.

1. táblázat A működő gazdaságok 2005-2008 évi profilmegoszlása

		A vállalkozások 2008 évi profilmegoszlása			
		Csak növény	Csak állat	Vegyes	Összesen
A vállalkozások 2005 évi profilmegoszlása	Csak növény	20%	0%	0%	20%
	Csak állat	0%	0%	10%	10%
	Vegyes	30%	10%	30%	70%
	Összesen	50%	10%	40%	100%

Forrás: Saját szerkesztés, lekérdezett primerkutatás alapján

A gazdaságok egyes profilok közötti változása jelentősnek mondható 2005-ről 2008-ra. (1. táblázat) Fontos információ, hogy a táblázatban csak azok a gazdaságok szerepelnek, melyek 2005-ben és 2008-ban is működtek. Ez az oka annak, hogy az 1. táblázat utolsó oszlopának eredményei pontosan egyeznek a 2. ábra adott időpontra vonatkozó értékeivel, viszont a 2005-ös év adatai eltérést mutathatnak. Nyomon követhető, hogy a gazdaságok 50%-a váltott profilt jelentősen 2005 és 2008 között. A kiemelt átlóban azok a vállalkozások találhatóak, melyek nem változtattak profilt 2005-ről 2008-ra. A táblázatból továbbá kiolvasható, hogy 30% volt azoknak a gazdaságoknak a száma, melyek a vegyes profilról átálltak a kizárólagos növénytermesztés profilra, és ezáltal úgymond abbahagyták az állattenyésztést. Emellett a vizsgált gazdaságok mintegy fele (50%) foglalkozott 2008-ban növénytermesztéssel. A 2003-as évtől kezdve egyre több működő vállalkozás folytat kizárólag növénytermesztést.

Következtetések

A tanulmányban a longitudinális panelvizsgálat alkalmazhatóságának igazolását végeztük el a Heves megyei mezőgazdasági kisvállalkozások méretgazdaságosságának meghatározása érdekében 1991-2008 időszakra vonatkozóan, kérdőíves felmérés alapján. A felmérés 1991-óta 2-3 évenként ismétlődik meg. Feldolgoztuk, kiértékeljük a *gazdaságok helyzetének változásait*, a mezőgazdasági termelés legfontosabb termelő alapjával, a földterülettel való gazdálkodást, azok költségeit, gépállományát, és összefüggéseiket, továbbá a szántóföldi növénytermesztés helyzetét vizsgáltuk, valamint az állattenyésztésnél, a legjelentősebb ágazatokra tértünk ki. Az egyes ágazatok eredményességét felhasználva egy összetett leírást készítettünk a mintáról, mely segítségével képet kaptunk a Heves megyei mezőgazdasági kisvállalkozásainak életéről és méretgazdaságosságáról. A vizsgálatok alapján a következő lényeges megállapításokra, új és újszerű következtetésekre jutottunk:

A *használt földterület* vizsgálata során egyik cél volt megvizsgálni a vállalkozások földhasználatában megjelenő változásokat, és azok mértékét. Ennek eredményeként azon következtetések vonhatók le, hogy 2008-ra a gazdaságok 18%-a csökkentette földterületeit, ezzel szemben 36% volt azon vállalkozások aránya, melyek az előző felméréshez képes növelték az általuk birtokolt földterületüket.

A *gépállomány*, mint jelentős beruházás pontosabb képet segít kialakítani a gazdaságokról. A gépállomány a gépeket birtokló gazdaságok számához képest növekedett, ami azt jelenti, hogy csak azok a gazdák tudtak életben maradni, akik növelték a gépesítésük mértékét.

A méretgazdaságosság szempontjából az egyik jelentős tényező a gazdaságok működésekor felmerülő *költségeknek* a köre. A vizsgálat során az tapasztalható, hogy a működési költségek szorosan összefüggnek a vállalkozás méretével és tevékenységével. A vizsgált időszakban a működési költségek mintegy tízszeresére növekedtek, miközben a működő vállalkozások száma egyre csak csökkent. Az évek alatt növekvő gépállomány nagysága az utóbbi időben jelentősen növelte a jól gépesített vállalkozások költségeit. Az eredményesség szempontjából nem kedvező, hogy 2005-ben a 30-100 ha közötti nyereséges gazdaságoknál magasabb volt a gépesítettség, mint a 100 ha fölöttieknél. Ez abból adódott, hogy a gazdák azt vásárolták, amire támogatást kaptak.

A gazdaságok főbb paramétereinek a vizsgálatánál a három legjelentősebb ágazatuknak az eredményesség változása értékelhető. A *szántóföldi növénytermesztés* esetében 2005-ről 2008-ra rendkívüli mértékben (47%) megnövekedett a nem termelő gazdaságok aránya a nyereséges és a „0” szaldósok rovására, tükrözve ezzel a gazdasági válság hatását a mezőgazdasággal foglalkozó kisgazdaságokra.

A *nyereséges* ágazatknál kimutatható volt, hogy 2005-ben a 30-100 ha-on gazdálkodó vállalkozások a náluk nagyobb gazdaságokkal szemben több gépet birtokolnak. Ha figyelembe véve, az üzemanyag költségeket, elmondható, hogy a kihasználatlan gépkapacitás a kisebb gazdaságoknál a jövőben várhatóan többlet költséget fog jelentkezni. Így nem meglepő, hogy 2008-ban már nem volt olyan 30-50 ha-on működő vállalkozás, mely nyereséges lett volna. A *0 szaldós* vállalkozások között 2008-ban szintén a nagy gépesítéssel bíró 30-100 ha-os gazdaságok találhatók. A vállalkozások nagy része 2008-ra veszteségessé vált, vagy nem termelt, és a 100 ha-os nagyságkategóriában csak azok a gazdaságok tudtak 0 szaldósok lenni, akiknél a költség alig több mint 35% volt, a gépek aránya viszont 20% fölötti. A *veszteséges* kategóriában 2005-ben még voltak 5-10 ha-on működő gazdaságok, de azok már 2008-ban egyik eredményességi kategóriában sem voltak megtalálhatók. Ezen gazdaságok egy része (47%) megszűnt, vagy más ágazatokban tevékenykedik. Viszonylag alacsony (6-12%) azon gazdaságok aránya, melyek veszteséggel tevékenykedtek az ágazatban. Megfigyelhető, hogy a kisebb területtel illetve a kisebb hatékonysággal működő gazdaságok inkább felhagytak a növénytermesztéssel, minthogy veszteségesen folytassák tevékenységüket. Ez kézenfekvő és elfogadható ok a nem-termelésre, ám ha figyelembe veszem a világ népesség számának növekedését, a klímaváltozásokat (tengerszint emelkedés, elsivatagosodás) célszerű lenne a gazdákat a termelés folytatásának irányába befolyásolni.

Hivatkozott források:

- [1.] Aneshensel, C. S. – Becerra, R. – Fielder, E. – Schuler, R.: Participation of Mexican American Female Adolescents in a Longitudinal Panel Survey, *Public Opinion Quarterly*, 53, 1989, 548-562. p. In: Babbie E. (2003): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Balassi kiadó, Budapest, 564 p.
- [2.] Babbie, E. (2003) A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest, 564 p.
- [3.] Collins, L. M. (2000) Analysis of Longitudinal Data: The integration of Theoretical Model, Temporal Design and Statistical Model. *Annual Review of Psychology*.
- [4.] Ficzeréné Nagymihály. K. (2007) A mezőgazdasági kisvállalkozások longitudinális vizsgálata Heves megyében, PhD értekezés, Debrecen, 161. p.
- [5.] Hamza E. – Tóth E. (2006): Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, megélhetésben betöltött szerepe. *Agrárgazdasági Tanulmányok*, 2. sz. 137 p.
- [6.] Szabó G. (2006) Bevezetés a longitudinális vizsgálatok módszertanába 1.
www.magtud.sote.hu/bevezetes_a_longitudinalis_1.ppt
- [7.] Whatmore, S. (1991): Life cycle or patriarchy? Gender divisions in family farming, *Journal of Rural Studies* 7. pp. 6-71 in: Gasson, R. – Errigton, A.: *The farm family business* Cab International, Wallingford Oxon OX 10 8DE UK.

Szerzők:

Csernák József

Gazdaságinformatikus BSc szak
Károly Róbert Főiskola
Számviteli és Pénzügyi Tanszék
csernak@karolyrobert.hu

Ficzere Dr. Nagymihály Kornélia, PhD

Főiskolai docens
Károly Róbert Főiskola
Számviteli és Pénzügyi Tanszék
kficzere@karolyrobert.hu

Zörög Zoltán

Mérnök tanár
Károly Róbert Főiskola
Számviteli és Pénzügyi Tanszék
zzorog@karolyrobert.hu